ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

BOSHLANG‘ICH TUSHUNCHALAR BILAN KIMYO FANINI O‘QITISHNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ro‘zmetova Sevara Oktamboyevna,

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi,

rozmetovasevara15@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada kimyo fanining boshlang‘ich tushunchalarini o‘qitish va o‘quvchilarning kimyo faniga qiziqishini oshirish usullari haqida fikrlar berilgan. Kimyo fanini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar va texnologiyalarning o‘rni qandayligi haqida so‘z boradi. Maqola boshlang‘ich tushunchalarni shakllantirish orqali o‘quvchilarning tahliliy fikrlash va ilmiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: atom, molekula, modda, oddiy va murakkab moddalar, kimyoviy element, kimyoviy reaksiya , kimyoviy formulalar.

Абстрактный. В статье приводятся идеи о том, как преподавать основные понятия химии и повышать интерес учащихся к химии. Будет обсуждаться роль современных педагогических подходов, интерактивных методов и технологий в развитии химии. Целью статьи является развитие аналитического мышления и навыков научного подхода у студентов путем формирования базовых понятий.

Ключевые слова: атом, молекула, вещество, простые и сложные вещества, химический элемент, химическая реакция, химические формулы.

Abstract. The article presents ideas on methods of teaching the basic concepts of chemistry and increasing students' interest in chemistry. It discusses the role of modern pedagogical approaches, interactive methods and technologies in the development of chemistry. The article is aimed at developing students' analytical thinking and scientific approach skills through the formation of basic concepts.

Keywords: atom, molecule, substance, simple and complex substances, chemical element, chemical reaction, chemical formulas.

Kirish: Kimyo fani tabiiy fanlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi, uning o‘qitilishi boshlang‘ich tushunchalar bilan shakllantirish maqsadga muvofiqdir. O‘quvchilarga kimyo fani bo‘yicha mustahkam bilim berish uchun ilg‘or pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Kimyo fanini o‘qitishda boshlang‘ich tushunchalarni o‘quvchilarga tushuntirish uchun turli metodlar va kundalik hayotda ishlatiladigan moddalardan oddiygina tajribalar o‘tkazib tushuntirish yuqori samara beradi.

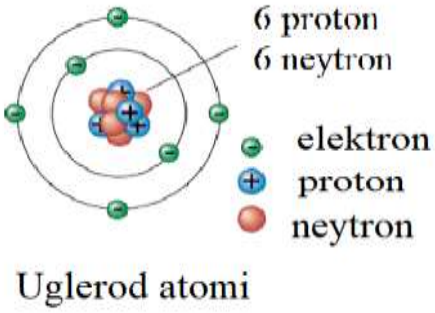
Atom – musbat zaryadlangan yadro va uning atrofida harakatlanuvchi elektronlardan tashkil topgan elektroneytral zarrachadir. Atomlar yadro va elektronlardan (aniqrog‘i, elektron “bulut”) iborat. Atom yadrosi proton va neytronlardan iborat. Yadrodagi neytronlar soni har xil bo‘lishi mumkin: noldan bir necha o‘nlabgacha. Agar elektronlar soni yadrodagi protonlar soniga to‘g‘ri kelsa, u holda atom umuman elektr neytral hisoblanadi. Aks holda, u qandaydir musbat yoki manfiy zaryadga ega va ion deb ataladi. Atomlar yadrodagi proton va neytronlar soniga ko‘ra tasniflanadi: protonlar soni Z atomning davriy sistemadagi tartib raqamiga to‘g‘ri keladi va uning ma’lum bir kimyoviy elementga mansubligini belgilaydi, neytronlar soni esa N bu elementning ma’lum bir

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

izotopiga to‘g‘ri keladi. Yadrosida neytronlar bo‘lmagan yagona barqaror atom bu yengil vodorod (protiy). proton soni atom yadrosining umumiy musbat elektr zaryadini va neytral atomdagi elektronlar sonini ham aniqlaydi, bu esa uning hajmini belgilaydi [1].

1-rasm. Uglerod atomi tuzilishi

Molekula esa bir yoki bir nechta atomlarning bir hosil bo‘lishidan hosil bo‘lib, o‘zaro bog‘lanishlarni o‘z ichiga oladi. Moddalarning tarkibiga qarab ular oddiy (bir elementdan iborat) yoki murakkab (bir nechta elementdan tashkil topgan) bo‘ladi. Molekula tushunchasini o‘quvchilarga tushuntirishda tajribalar samara beradi. Jumladan: Suv molekulasi (H_2O) kislorod va vodorodga ajralishini o‘quvchilarga s**uvning elektrolizi tajribasini ko‘rsatish orqali tushuntirish mumkin**. Idishga suv va oz miqdorda sulfat kislotasi (H_2SO_4) qo‘shiladi. Bu elektrolit bo‘lib, suvning elektr o‘tkazuvchanligini oshiradi. Idish ichiga ikkita elektrodlari solinadi va elektr manbaiga ulanadi (katod va anod sifatida). Elektrodlar ustiga teskari tutilgan probirkalar (gaz to‘planishi uchun) o‘rnatiladi. Elektr manbai yoqiladi va elektrodlar orasidan tok o‘tkaziladi. Vodorod (H_2) gazi katodda (-), kislorod (O_2) gazi esa anodda (+) hosil bo‘la boshlaydi. Probirkalarda gaz to‘planishini kuzatish mumkin. O‘quvchilar tajriba n**atijani tahlil qiladilar va olingan natijalar bo‘yicha xulosalarini yozadilar.**

Vodorod va kislorod gazlarining hajmini taqqoslash mumkin: **vodorod hajmi kislorod hajmidan ikki baravar ko‘p bo‘ladi** ($2H_2$:O_2).

Vodorodni sinash: Probirkada to‘plangan vodorodga gugurt yaqinlashtirilsa, u “pop” ovozi bilan yonadi.

Kislorodni sinash: Kislorod to‘plangan idishga qizigan cho‘p solinsa, u yorqinroq yonadi.

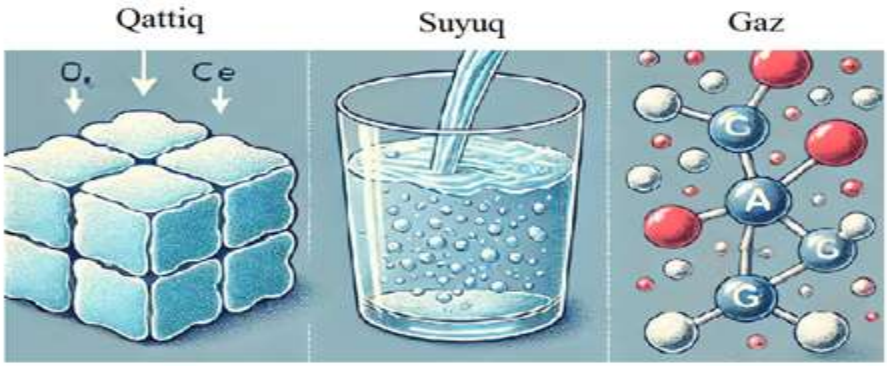
Bundan tashqari qiyin tushunchalarni osonroq tushunish uchun hayotiy misollardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, m**olekulani qurilish g‘ishtlariga o‘xshatish** – har bir g‘isht atom, bino esa molekula. **Gaz molekulalarini futbolchilarga qiyoslash** – harakatdagi futbolchilar qanday harakatlansa, gaz molekulalari ham shunday harakat qiladi.

Modda – barcha jism va narsalarning tabiatdagi harakatchan qismidir. Moddalarning xos fizik va xossalari mavjud bo‘lib, ular orqali moddaning turlari va paydo bo‘ladi. Fizik xossalar moddaning shakli, rangi, qattiq xossalar, qattiqlik holati kabi paydo bo‘lsa, zich xossalar moddaning reaksiyalarida qanday o‘zgarishni va qanday yangi shikastlanishni ko‘rish mumkin. Modda mahsulotlardan tashkil topgan bo‘lib har bir element o‘zining atom tuzilishi va xossalari bilan farqlanadi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

2-rasm. Moddalarning agregat holatlari

Oddiy va murakkab moddalar tushunchasining ahamiyati. O‘quvchilar materiyaning tarkibiy tuzilishini o‘rganishda oddiy va murakkab moddalarni farqlash orqali asosiy bilimlarni egallaydilar. Kimyo fanida barcha moddalar oddiy (bir element atomlaridan tashkil topgan) yoki murakkab (bir nechta turdagi atomlardan iborat) bo‘lishi mumkin. Oddiy moddalar kimyoviy reaksiyalar natijasida murakkab moddalarga aylanishi va aksincha, murakkab moddalar parchalanishi mumkinligini tushuntirish uchun muhim hisoblanadi. Kundalik hayotda va sanoatda ishlatiladigan moddalar oddiy yoki murakkab ekanligini tushunish atrof-muhit muhofazasi, oziq-ovqat sanoati, farmatsevtika kabi sohalar uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

Kimyo fanini o‘qitishda asosiy tushunchalardan biri **kimyoviy elementlar** bo‘lib, ular materiyaning asosiy qurilish bloklari hisoblanadi. O‘quvchilarga kimyo fanini tushuntirishni aynan elementlar bilan boshlash muhim, chunki bu bilimlar keyinchalik murakkab kimyoviy jarayonlarni o‘zlashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kimyoviy element tushunchasining ahamiyati

Modda tarkibini tushuntirish – o‘quvchilar atrof-muhitdagi barcha moddalarning kimyoviy elementlardan tashkil topganligini anglab yetadilar.

Kimyoviy belgilarni o‘rgatish – kimyoviy elementlarning belgilari (H, O, Fe, Na va h.k.) bilan tanishtirish ularning kelajakdagi kimyo ta’limi uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Moddalarning xossalarini tushuntirish – har bir elementning fizik va kimyoviy xossalari har xil bo‘lib, ular moddalarning holati va reaksiyalarini belgilaydi [2].

Kimyoviy elementlar haqida dastlabki bilimlarni o‘quvchilarga yetkazish orqali kimyo faniga qiziqishni oshiriladi. Bu mavzu oson tushunilishi uchun laboratoriya ishlari, vizual materiallar va interfaol usullardan foydalanish samarali bo‘ladi.

Kimyoviy reaksiya –reaksiyaning xossalarini o‘zgartirgan holda yangi hosil bo‘lish jarayonidir. Kimyoviy formulalar va tenglamalar reaksiyalarni ifodalashda, o‘zgaruvchan aniqning miqdorlarini va reaksiyada qatnashgan atomlarning sonini ko‘rsatishda qo‘llaniladi.

Kimyoviy formula – moddalarning tarkibi va atomlarning nisbatini ifodalovchi belgilar va indekslar to‘plami. Kimyoviy formula tushunchasini o‘quvchilarga uning turlari orqali o‘rgatish samarali hisoblanadi.

2-jadval

Kimyoviy formulalarning turlari

Formula turi	**Tavsifi**	**Misol**

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

Molekulyar formula	Modda tarkibidagi atomlarning aniq sonini ko‘rsatadi	$C_6H_{12}O_6$ (glyukoza)
Strukturaviy formula	Atomlarning qanday bog‘langanini tasvirlaydi	H–O–H (suv), $CH_3–CH_2–OH$ (etanol)
Elektron formulasi	Molekuladagi elektronlar taqsimotini ko‘rsatadi	H:O:H
Ionli formula	Ionli birikmalardagi zaryadlarni ifodalaydi	Na^+Cl^- (natriy xlorid)

Kimyoni o‘qitishda boshlang‘ich tushunchalarni chuqur o‘rgatish muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich tushunchalar o‘quvchilarga kimyo fanining asosiy elementlarini tushunishga yordam beradi. Jumladan, modda va uning xossalari mavzusida o‘qitishda kundalik hayotda ishlatiladigan moddalardan namunalar olib kelish orqali uning ko‘rinishi va xossalarini tahlil qilish va ishlatilishini o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi [3].

1-jadval

Kimyo fanini samarali o‘qitishda foydalaniladigan metodlar

Metod turi	**Tavsifi**
Interfaol metodlar	O‘quvchilar bilan faol muloqot va muhokamalar orqali dars o‘tish.
Blits-so‘rov	O‘quvchilarga tezkor savollar berish va qisqa javob olish.
Fikrlar shousi	Erkin muhokama tashkil etish.
Kichik guruhlar	Jamoaviy ishlash orqali fikr almashish.
Eksperimental metodlar	Tajriba va laboratoriya ishlari orqali o‘rganish.
Laboratoriya ishlari	Amaliy tajribalar o‘tkazish.
Virtual laboratoriyalar	Onlayn tajribalar va interaktiv vositalardan foydalanish.
Innovatsion yondashuvlar	Zamonaviy texnologiyalar va ilg‘or metodlardan foydalanish.
STEM yondashuvi	Fan, texnologiya, muhandislik va matematikani bog‘lab o‘rganish.
Flipped Classroom	Darsni oldindan mustaqil o‘rganish va amaliy mashg‘ulotlar qilish.
Raqamli ta’lim platformalari	Elektron darsliklar va onlayn resurslardan foydalanish.
O‘yinli ta’lim metodlari	O‘yin elementlari orqali qiziqarli ta’lim yaratish.
Kimyoviy viktorinalar	O‘yin shaklida kimyoviy tushunchalarni takrorlash.
Rol o‘ynash texnikasi	O‘quvchilarni turli rollarga ajratib, o‘yin o‘ynash.
Gamifikatsiya	Reyting tizimi, sovrinlar orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirish.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-5

Ijodiy yondashuvlar	O‘quvchilarga mustaqil loyihalar ishlab chiqish imkoniyatini berish.

Xulosa

Kimyo fanini o‘qitishning samaradorligini oshirish uchun boshlang‘ich tushunchalarni aniq va tushunarli yetkazish zarur. Interfaol usullar, laboratoriya tajribalari va raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish mumkin. Shuningdek, fanlararo integratsiya va real hayotiy misollar bilan bog‘lash ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu metodlarni joriy etish orqali o‘quvchilarning kimyoviy tafakkurini shakllantirishga erishish mumkin. Kimyoni o‘qitishga interaktiv metodlarni kiritish o‘quvchilarning mavzuni idrok etish va o‘rganish usullarini tubdan o‘zgartirishi mumkin. Ushbu usullar bilan kimyo fanini o‘qitayotgan o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilariga nafaqat kimyoni tushunishga, balki kelajakdagi ilmiy ishlarda ularga yaxshi xizmat qiladigan darajada tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga imkoniyat yaratib beradi. Turli xil interaktiv yondashuvlardan foydalangan holda, o‘qituvchilar talabalarga kimyo qo‘rquvini engishga yordam beradi va mavzuga umrbod muhabbat uyg‘otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Homar Murillo “10 Basic Concepts of Chemistry” February 18, 2022
2. N.G‘.Rahmatullayev, H.T.Omonov, Sh.M.Mirkomilov „Kimyo o‘qitish metodlkasi” Toshkent 2013
3. Ikromov G‘olibjon Tolibjonovich „Kimyoni o`qitishda interaktiv metodlardan foydalanish” Toshkent 2023